

*MÁTHÉ-FARKAS Zoltán*¹:

Walter Brueggemann permetafora-modellje, néhány kritika fényében²

*Abstract. Walter Brueggemann's Trial Metaphor Model –
In the Light of Some Critiques.*

Walter Brueggemann's *Theology of the Old Testament* evoked a lot of criticism. His trial metaphor as a methodological frame is generally welcomed. But we recognize that the courtroom situation presented in Brueggemann's way can be seen as a hermeneutical model for referentiality, that is to say: when we do not have any empirically verifiable evidence about God, the only chance for us is to accept the testimony of the biblical text. The rhetoric of the accepted testimony will constitute the reality after this. This opinion of Brueggemann is sharply criticized by many scholars. The present essay tries to answer – in a modest way – some of these judgments and concludes that the reality generated by the testimony can be known and understood better if its rhetoric is primarily analysed through literary study.

Keywords: Walter Brueggemann, Old Testament theology, trial/courtroom metaphor, testimony, rhetoric, referentiality, literary study

¹ Székelykövesdi református lelkipásztor, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem doktora; Email: szuryke@gmail.com.

² Jelen tanulmányban a szerző a doktori dolgozatának egyik függelékét dolgozta át, amelynek eredeti változata megtalálható az alábbi linken: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/277247/Mathé_Farkas_I_Zoltan___Disszertacio_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Bevezetés: A per-metafora és annak jelentősége

A cím által jelzett módszertani és hermeneutikai modellt az amerikai Walter Brueggemann *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy* című nagy-jelentőségű művében találjuk. Ez a munka először 1997-ben látott napvilágot, második kiadása pedig 2005-ben történt, mindkettő az Fortress Press kiadványaként.³ Magyarul Tunyogi Lehel fordításában jelent meg 2012-ben, az Exit Kiadó gondozásában.⁴

A Brueggemann Ószövetség-teológiájáról szóló ismertetések és kritikák számos üdvözlő vagy elutasító észrevételt tesznek a műben foglaltakról. Jelen írás a forrásaiként felhasznált kritikák közül főként azokat említi (és pedig a teljesség igénye nélkül), amelyek a per-metaforára vagy annak valamely mozzanatára közvetlenül vagy közvetetten vonatkoznak. Megállapítható, hogy a legtöbb szerző a törvényszéki eljárás metaforáját a nagymérvű mű rendszerező kereteként értékeli, mások viszont ráéreznek arra, hogy ez a minta tulajdonképpen hermeneutikai modellként is szolgál. Az alábbiakban először a per-metafora bemutatása történik, majd azt követően a kritikák ismertetésére és véleményezésére kerül sor.

Elmondható, hogy a Szentírás állításaival való találkozásunkkor tulajdonképpen döntési helyzetbe kerülünk: tanúságtétel hangzik el Istenről – ezt el lehet fogadni, vagy el lehet utasítani. Ezt a helyzetet Brueggemann a per metaforájával modellezi: valamely

³ Az adatokat ld. a következőben: BRUEGGEMANN, Walter (2005): *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*, with CD-ROM. Minneapolis, Fortress Press.

⁴ BRUEGGEMANN, Walter (1997): *Az Ószövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás* (Eredeti cím: *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*, with CD-ROM). Ford. Tunyogi Lehel. Kolozsvár, Exit Kiadó, 2012 [ezután erre vonatkozik az i. m.]. (A mű Erdélyben megjelent recenziói: Máthé-Farkas Zoltán: Brueggemann, Walter: *Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy*. Fortress Press, Minneapolis – 2005 (CD-Rom Edition). In: *Református Szemle*. 2007/1. 227–233. Angolul is megjelent: Simon János: Brueggemann, Walter: *Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy*. Fortress Press, Minneapolis, 2005. In: *Református Szemle*. 2010/1. 115–117. Ld. még Tunyogi Lehel: Brueggemannt olvasva, illetve egy Brueggemann-olvasat. In: Brueggemann: *Az Ószövetség teológiája* xiii–xx. A könyv magyar kiadását követően pedig ismét ld. Tunyogi Lehel: Brueggemannt olvasva, illetve egy Brueggemann-olvasat. In: *Református Szemle*. 2013/3. 320–327. Ez írás még megtalálható németül és magyarul itt: Balogh Csaba (szerk.) (2014): *Testimony, Dispute, Advocacy. Encountering the Theology of Walter Brueggemann. Tanúságtétel, vita, pártfogás. Találkozások Walter Brueggemann teológiájával*. Boekencentrum Uitgevers, Zoetermeer – Exit Kiadó, Kolozsvár. 129–136. 137–143.).

ügyben a bíróságnak nincsenek tárgyi bizonyítékai, ennél fogva nincs hozzáférése a valós eseményhez, ilyenkor pedig csak a tanúvallomásra építhet, amelyet „valóságos leírásnak” kell tekintenie. Az illető eseményt azonban a tanúságelbeszélések különbözőképpen, gyakran egymásnak ellentmondóan láttatják.

Mindamellet, a tanúságtévő személyére-szerepére tekintve, egyfelől nem szabad felednünk, hogy a tanúnak lehetőségében áll megválasztania az általa megtapasztalt valóság bemutatásának mikéntjét. Megfogalmazása mögött meghúzódhat – esetleg jogászai útmutatásnak, javaslatnak engedve – valamiféle számítás, célzatosság, de ugyanennyire lehet az elbeszélés módja alkalmi attitűd, mindenféle szándékoltás nélkül. De beszélhet a tanú éppen másként is, más szavakat és képeket használva a valóságnak más árnyalatokkal való ábrázolására. Másfelől számolni kell azzal, hogy a tanúság nyilvános bemutatása egy olyan valóságnak, amely addig nem létezett a tárgyalóteremben. Ez a valóság teljes mértékben a tanúságtételtől függ – írja Brueggemann. Végül pedig a bíróságnak el kell döntenie, hogy mely tanúságtételt tekinti igaznak, vagyis melyik valóságváltozatot fogadja el. Az ítélethozatal a tanúságtételt valósággá teszi, ennek értelmében hirdettetik felmentettnek vagy bűnösnek a vádlott; Brueggemannt idézve: „a bíróság szóhasználatában az ítélet a törvényes valóságnak a megállapítása”.⁵

Teológiai vonatkozásban ez a döntés azt jelenti, hogy a tanúság revelációvá válik: a Biblia igaz voltát állítva, az egyházi közösség olyan megbízható közlésként fogadja el az emberi vallomást, mint ami Isten valódi személyét, igaz mivoltát tárja fel.⁶ Brueggemann szól arról, hogy a tanúságtétel kategóriáját illetően Karl Barthra és Paul Ricoeurre támaszkodik.⁷ Elmondja, hogy Barth számára a valóság mélyen a beszédben megalapozott – valakinek meg kell küzdenie a Biblia erőteljes retorikájával, azon kívül „Barth »valósága« ismeretlen és hozzáférhetetlen”.⁸ A retorika eme jelentőségét felmutató-leképező modell gyökereit Ricoeurnál találjuk, aki a perhelyzet összefüggésében értelmezi a bibliai tanúságtételt, az Ézsaiásnál olvashatókat idézve: „(...) *Ti vagytok a tanúim – így szól az Úr –, hogy én Isten vagyok...*” (lásd ott az Ézs 43,8–13-at; vö. 44,6–8).⁹

⁵ Uo., 163.

⁶ BRUEGGEMANN: i. m., 162–164 (kiemelések a szerzőtől), 179.

⁷ Uo., 2.

⁸ Uo., 39.

⁹ RICOEUR, Paul (1972): A tanúság hermeneutikája (Eredeti cím: *L'herméneutique du témoignage*). Ford. Szabó István. In: Fabiny Tibor (szerk.): *Ikonológia és műértelmezés* 3. kötet: *A hermeneutika elmélete*. Szeged, JATEPress, 1998. 185–208. 193 (de lásd idevonatkozóan a tanulmány egészét).

Brueggemann a per metaforáját módszertani modellként használja Ószövetség-teológiája számára, noha a könyv alcíme közvetlenül csak az első három részt jelzi: *Tanúságtétel, vita, pártfogás*. Az *alaptanúság*ban Jahve pozitív tetteiről hangzik a bizonyoságtétel, viszont felsejlenek feszültségek is (lásd az Ex 34,6–7 kérdését). Az *ellentanúság* a törvényszéki tárgyalások azon mozzanatát idézi, amikor a bíróság a tanúság hitelességének ellenőrzése érdekében keresztkérdéseket tesz fel a tanúnak. Izrael ilyenkor így kérdez: meddig, miért, hol van Jahve hűsége, velünk van-e az Úr? Az alaptanúság hitvallása ellenére a gyakorlati élettapasztalatban Izrael nem találkozik nagy tettekkel, hanem Jahve rejtettségével, kétértelműségével, negatív megnyilvánulásaival kell szembenéznie. *Kéretlen tanúság* akkor történik, amikor valamelyik tanú nem veszi figyelembe azt, hogy „csak a kérdésekre kell felelni”, és a kelletnél többet beszél – teheti ezt feltűnésvágyból, de jó szándékból is: olyan részleteket tár fel, amikre a bíróság figyelme nem terjedt ki. Izrael feltűnésvágyból is szól – örömet leli a bizonyoságtételben, de segíteni is akar, mert olyan kapcsolatokat vesz észre Jahvét illetően, amelyekről addig nem esett szó az alap- és ellentanúságban. A tárgyalás negyedik részében a *megtestesült tanúság* vizsgálata történik – az is olyként, amiképpen Izrael bizonyoságtételében körvonalazódik.¹⁰ A szerző jelzi, hogy a tanúságtétel ez utóbbi változata némileg eltávolodik attól, amelyet eddig a per-metafora összefüggésében láttunk, mivel itt olyan gyakorlatokról van szó, „melyek konkrét megtestesülést adnak a tanúságtételnek”.¹¹ A közvetítés öt módját ismeri fel e gyakorlatokban, melyek a Tóra, a király, a próféta, a kultusz és a bölcsesség; a közvetítést pedig egészében (Wesley Kort nyomán) „intézményes diskurzusnak” nevezi.¹² Ez intézményesült diskurzus mögött azonban az a performatív beszéd áll, amely generatív hatással van a társadalmi valóságra.¹³ Összefoglalva, mindezt így vázolhatjuk fel: elhangzik a tanúságtétel, azt a bíróság döntése törvényesített valósággá teszi, ez a valóság pedig a közvetítések gyakorlatában ölt testet.

Azonban a francia nyelvfilozófus gondolatai a mű további részeiben is felismerhetőek. Ricoeurnek a szöveg referencialitására vonatkozó meglátásai ismertetésében azt olvassuk Brueggemannál, hogy nem lehetséges „a szöveg mögötti valóság” [vö. a jel „mögötti”, az általa

¹⁰ A szövegnek ebben a vonatkozásban való jelentőségéről ld. BRUEGGEMANN: i. m., 696k. 912k.

¹¹ Uo., 690 (kiemelés a szerzőtől).

¹² Uo., 846. (Az utalás forrása: Wesley Kort (1992): *Bound to Differ: The Dynamics of Theological Discourses*. University Park: Pennsylvania State University Press. 19.).

¹³ Uo., 845–849. 871.

jelzett referens] feltárása. Egyfelől azért, mert a „szövegbeli világ” (például a szíriaiak Elizeus általi megvakítása – 2Kir 6,18, vagy Nabukadneccar állattá válása – Dán 4,30) valóság a szereplők számára, viszont nem az a szövegen kívüli világban. Másfelől pedig Ricoeur „a szöveg előtti világról” beszél, amelyet a szöveg hoz létre, mert a szöveg szándéka nem a leírás, hanem a valóság alkotása, ez pedig nincs összefüggésben a „való [külső, azaz a nyelven kívüli] világ” általi lehetőségekkel; ez a valóság (amely a teológiai reflexió alapjává válik) ellenáll a szöveg mögötti világ általi ellenőrizhetőségnek. Ennélfogva, a szöveg világa akkor képes eredetien újat mondani, új lehetőségeket felmutatni, ha nem kapcsolódik „a szöveg mögötti világhoz”.¹⁴ „Elképzelhető, hogy a mindennapi valóságra vonatkozó referenciának meg kell szűnnie, hogy egy másik típusú, a realitás egyéb dimenzióit magába foglaló referencia felszabadulhasson” – írja így a francia filozófus *Az élő metafora* című művében.¹⁵ Egy másik írásában Ricoeur a nyelvnek – a tudomány által magának kisajátított objektivizmusigénye miatt – másodrendűnek tekintett, de tulajdonképpen eredendőbb utalási funkciójára mutat rá. Ilyenkor a nyelv felfüggeszti a leíró szerepet, megsemmisíti az objektívnek vélt igazságfogalmat, és „amikor a nyelv a leginkább átlép a fikcióba (...), akkor mondja ki leginkább az igazságot, mert úgy írja újra a jól ismert valóságot, hogy az ennek a cselekményszövének immár újszerű szerkezeteként is teljesen magától értetődő”.¹⁶ Majd így folytatja: „a költői funkció olyan igazságfogalmat testesít meg, amely nem foglya a megfeleltetési, valamint az igazolási és cáfolati igazság-meghatározásoknak”.¹⁷ Itt az igazság annak a szabad létét jelenti, ami megmutatja magát. „Ami megmutatja magát, az minden esetben egy megcélzott világ, egy olyan világ, amelyben lakozhatom és amelybe minden lehetőséget kivetíthetem. A megnyilvánulásnak (manifesztáció) ebben az értelmében: a nyelv költői funkciója hordozza a kinyilatkoztatást”.¹⁸ Mindezek értelmében megállapítható tehát, hogy a költői

¹⁴ Uo., 85–87 (kiemelések a szerzőtől).

¹⁵ RICOEUR, Paul (1975a): *Az élő metafora* (Eredeti cím: La métaphore vive). Ford. Földes Györgyi. Budapest, Osiris, 2006. 217; vö. uo. 325k.

¹⁶ RICOEUR, Paul (1981): A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása (Eredeti cím: Toward a Hermeneutics of the Idea of Revelation). Ford. Bogárdi Szabó István. In: *Hermeneutikai füzetek*. 6. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995. 11–50. 36.

¹⁷ U.o., 37.

¹⁸ Uo., 37. Vö. uó (1975b): *Bibliai hermeneutika* (Eredeti cím: Biblical Hermeneutics). Ford. Mártonffy Marcell. In: *Hermeneutikai Füzetek*. 6. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995. 51–146. 94–100. További megfogalmazásai szerint: „saját struktúrájának köszönhetően,

nyelvezet nem a teológiai gondolat „ruhája”, a literális jelentés „díszítése” értelmében, hanem jelentésalkotó-alakító struktúrája révén magának a teológiai üzenetnek a megalkotója. Mert a tanúságtétel szövege mögött a tanú „eredetleges teológiai adat”-értékű (ontológiai jellegű) tapasztalata áll,¹⁹ amelyről ő nem véletlenül nyilatkozik úgy, amiképpen teszi! Vagyis: amiképpen igaz, hogy a gondolatot csak a nyelv közegében lehet kigondolni, úgy megkockáztathatjuk azt a megfogalmazást, hogy a nyelv (ti. a tanúskodás szövegéé) teremti-alakítja a teológiát. Brueggemann ennek megfelelően (Ricoeur imént ismertetett gondolataira emlékeztetve) a retorikai képzelőerő valóságalakításáról szól. Az általa retorikai tömörséggel-denzitással rendelkezőként jellemzett szöveg alatt szabad a költői beszédmódot értenünk, amely a „nagy fajsúlyú” vagy „tömör” retorika eszköze. Ezt a nyelvezetet az „adott” világgal számoló pozitivista tudományosság felszámolni igyekszik – jelzi a szerző.²⁰ Ez a retorika azonban „jellegzetesen nagy szabadságot vesz a »higgadt valóságtól«, elutasítja az azt fenntartó értelmezés érveit, amikor „észreveszi és tanúsítja azt, amit a világ lehetetlennek ítél”. A realitás alternatív képeinek megfogalmazásával a valóságnak olyan ellenváltozatát teremti meg, amely „dezabszolutizálja” az „adott” valóságot, „[...] és arra hívja a szöveg hallgatóit, hogy újrajellemezzék azt, ami valóságként adott vagy annak vett.”²¹

A permetafora-modellről tehát elmondható, hogy egyrészt az ószövetségi szöveganyagok tárgyalását strukturálja, másrészt viszont olyan hermeneutikai modellként szolgál, amely a referencialitást a valóságnak a retorika által történő körvonalazására alapozza.

az irodalmi mű csak azzal a feltétellel jár valamiféle világ kiterjesztésével, ha ezzel párhuzamosan a leíró diskurzus referenciája felfüggesztődik”, vagy „a költészetre, azaz a költemény létrehozására jellemző nyelvi stratégia a referenciát feltartóztató, sőt végső esetben a valóságot megszüntető jelentés megalkotásában áll”, és: „a mondat szó szerinti értelmezésének megfelelően referenciamegszüntetés [sic!] segítségével kibontakoztat egy új referenciális hatómezőt is”; lásd RICOEUR: *Az élő metafora* 325, 327, 338. A *Bibliai hermeneutikában* a metaforáról szólva írja, hogy az felfüggeszti a köznyelv referenciális funkcióját, ez a felfüggesztés pedig „[...] a nyelv egy másik referenciális tartományába, s magának a valóságnak egy másik dimenziójába enged belépést.” A metafora az a beszédstratégia, „[...] amelynek segítségével a nyelv megválnak megszokott leíró funkciójától és rendhagyó funkciót ölt: a valóság újírájának szolgálatába szegődik.” Lásd uő: *Bibliai hermeneutika*. 96, 99. (részletesen lásd uo., 94–100).

¹⁹ Vö. BRUEGGEMANN: i.m. 694.

²⁰ U.o., 32, vö. uo., 336k.

²¹ U.o., 98, vö. uo., 97k; ld. a prófétákra vonatkozóan ugyanerről uo., 757–759.

2. A per-metaforára vonatkozó néhány kritika

2.1. A per-metafora mint módszertani modell

A törvényszéki tárgyalás metaforája kiválóan alkalmas arra, hogy Brueggemann által az Ószövetségben körvonalazott szövegeket a tartalmi sajátosságai alapján mint perben elhangzó tanúságokat és azoknak egymáshoz való viszonyát láttassa.

Brevard Springs Childs

Childsnek a Brueggemann megközelítéséhez való viszonyulása történik közvetlenül, de korábbi írása alapján egy közvetett értékelést is körvonalazhatunk. Brueggemann Ószövetség-teológiájáról írott kritikájában a per-metafora strukturális alkalmazására figyel, éspedig az ószövetségi tanúságoknak a szerző általi csoportosítására, a nekik tulajdonított jelentőségre.²²

John S. Bergsma Brueggemann Ószövetség-teológiájának az egyházban való hasznosságára kérdez rá.²³ Írása elején ismerteti ezt a művet, a törvényszéket e teológiai alkotás fő metaforájának és rendszerező elvének nevezi. Így az Ószövetség különböző szövegei a „tanúk padjára vannak szólítva” azért, hogy Jahvéról tanúskodjanak – olvassuk e szerző általi bemutatást.²⁴ Elhangzik az is, hogy az alap- és az ellentanúság körvonalazása Brueggemann teológiai érvelésében az Isten-tan megfogalmazásával függ össze.²⁵ Az ószövetségi szövegeknek ez a Brueggemann általi megközelítése megfelel a pluralizmus kontextusának, felismeri

²² Lásd: Walter Brueggemann's *Theology of the Old Testament: Testimony, Dispute, Advocacy*. A Review by Brevard S. Childs and a Response, In: BRUEGGEMANN, Walter: *The Book That Breathes New Life. Scriptural Authority and Biblical Theology*. Minneapolis, Fortress Press, 2011. 171–179. 171k.

²³ BERGSMAN, John S. (2000): Useful for the Church? A Critique of Walter Brueggemann's *Theology of the Old Testament*. In: *Calvin Theological Journal*. 35. 105–135. (E szerző behatóan foglalkozott Brueggemann teológiájával – az itt felhasznált írása az arra tekintő doktori értekezésén alapul; lásd BERGSMAN: Normativity in Walter Brueggemann's *Theology of the Old Testament*. Forrás: https://www.academia.edu/5286191/Normativity_in_Walter_Brueggemanns_Theology_of_the_Old_Testament (utolsó megtekintés dátuma: 2020. június 25.)).

²⁴ Uo., 107–112.

²⁵ Uo., 110. 118.

a hangok pluralitását a szövegben – állapítja meg Bergsma. A pluralizmusra való odatekintés tehát nemcsak a kaotikus kortárs értelmezési kontextust írja le, hanem az ószövetségi tanúság polivokális természetét is – olvassuk a továbbiakban.²⁶

Paul D. Hanson a per-metaphora struktúraszervező szerepére tekintve azt kérdezi, hogy vajon használható-e az mint fő metafora? Brueggemann minek alapján dönt arról, hogy valamely szöveg alap-, ellen- vagy kéretlen tanúságot fogalmaz meg – valóban erről van szó, vagy a választott modell miatt van ez a széttagolás? Noha fontos a per-metaphora a Bibliában, Hanson szerint nem oly központi, hogy Jahve és a nép kapcsolatát maradéktalanul kifejezze.²⁷ Észrevehető e szerző érvelésében az ontológiai, rendszeres teológiai megközelítés abban, hogy az ellentanúságban Jahve negatívként értett magatartását a nép bűnösségének kontextusában láttatja (öv. Ézs 59,1–2), majd írásának egy további egységében Istennek az Ószövetségben megismerhető karakteréről szól, vitatkozva Brueggemann megközelítésével.²⁸ Végül megállapítja azt, hogy Isten konfliktusos portréi nem egyszerűen csak egymás mellé vannak helyezve, hanem egy központosító morális célszerűség felé irányulnak.

Megfontolást érdemel Hanson észrevétele arról, hogy a perhelyzet értelmező fő-metaforaként való alkalmazásával a „központ”-szerű ószövetség-teológiai elrendezés veszélye fenyeget.²⁹ Viszont maga Brueggemann is jelzi azt, hogy ő nem akar mintegy végső szó lenni – azaz nem tekinti elméletét megfellebbezhetetlennek.³⁰ Általában érthető ez úgy is, hogy a tudomány sohasem mondhatja ki a végső szót, mert akkor önmagának mondana ellent. Az Isten-megjelenítésekre vonatkozóan elmondható, hogy a rendszeres teológiai látás, Isten ontológiai valóságának érzékelése a „bennlevők” sajátja, azaz a hívőké. Brueggemann induktívnak nevezhető megközelítése azonban nem innen indul, hanem a Jahvének az ember (pozitív vagy negatív) helyzeti „csömlátásainak”(?) sokféleségében különféleképpen megtapasztalt magatartásáról szóló tanúságoktól. Egyértelmű,

²⁶ Uo., 116k.

²⁷ HANSON, D. Paul (1999): A New Challenge to Biblical Theology, In: *Journal of the American Academy of Religion*. 67, 2. 447–459. 452–454.

²⁸ Uo., 454–458.

²⁹ Uo., 453. 459.

³⁰ BRUEGGEMANN: i. m., 914.

hogy az ontológiai valósággal való találkozás, a hitre jutás³¹ átír mindent a „deduktív”, a „rendszeres”, hitvallásos látásra.³²

Jörg Jeremias elismerően szól a Brueggemann által választott eljárásról, amely az ószövetségi szövegeket tanúkként és ellentanúkként hagyja versengeni egy törvényszéki eljárásban. A haszna ennek az, hogy ezáltal a szövegekben több jelentés és több feszültség tárul fel, ily módon pedig új perspektívák válnak lehetővé az Ószövetség-kutatásban. Mindamellett megjegyzi azt is, hogy egy ilyen megközelítéssel a szövegek történeti dimenziója nem kap hangot.³³

2.2. A per-metafora mint a referencialitásra vonatkozó hermeneutikai modell

„Hermeneutikai modell” alatt értem azt az átfogó látást biztosító tudományos mintát-metaforát, amely képes az információkat olyan összefüggésrendszerbe állítani, miáltal azok értelmezhetőkké válnak – ilyen tudományos mintaként tekinthetjük a törvényszéki eljárás metaforáját is.

A per-metafora kérdéseket vet fel a referencialitást illetően. A probléma szemléltetéséül idézhető Brueggemann, amikor a következőket írja: az Ex 15,21-ben „[...] Mirjám és a többi asszony ezt énekelte: *lovat lovasával tengerbe vetett*. Teológiai artikulációként ez a lírai megállapítás eléggé világos. De mit jelenthet történetileg? Azt jelenti ez a megállapítás, hogy az izraelita asszonyok látták Jahvét a vízben, amint az egyiptomi katonákat lelöki lovaikról? Ha nem ezt, akkor mit?”³⁴ Kérdés az, hogy a bíróság által megállapított igazság mennyire megfelelő a valóságnak? Miképpen értelmezhető ennek

³¹ Vö. BRUEGGEMANN: i. m., 873.

³² Uo., 158k/5. jegyzet.

³³ JEREMIAS, Jörg (2015): *Theologie des Alten Testaments*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht. 9/22. jegyzet.

³⁴ BRUEGGEMANN: i. m., 59. – Ez a kérdésfeltevés óvatosságra int Aaronnak arra a megállapítására vonatkozóan, mely szerint például az *Isten sereg* (Zsolt 84,2) azért nem metafora, mert a valós, nem pedig figuratív cselekedetekre vonatkozik; AARON, David H. (2001): *Biblical Ambiguities: Metaphor, Semantics and Divine Imagery*. Leiden, Brill. 57–59. Viszont inkább a kontextus egészének arról a figuratív jellegéről van szó, amelyről Alter beszél a 2Sám 22 vizsgálatában: az Isten csatározásra való alászállását leíró „cselekmény” tulajdonképpen az ő fenntartó erejének metaforája, nem pedig valamely esemény beszámolója; ALTER, Robert (2011): *A Biblia versművészete* (Eredeti cím: *The Art of Biblical Poetry*). Ford. Máthé-Farkas Zoltán. Kolozsvár, Exit Kiadó, 2013. 55.

fényében valamely bibliai szöveg hitelessége, megbízhatósága? Szüksége van-e a teológiának ilyenféle megalapozásra? Tény az, hogy a *Tanakh*ot kanonikusként elfogadó zsidó és keresztyén vallás létezik – és nem azért, mert szent írásaiknak minden szava történetileg és tudományosan hitelesítve lenne. (Más vallások meglétének-fennmaradásának sem ilyen alapja van.) Azért léteznek – eltekintve a hitvallásos, pneumatológiai érvektől –, mert a tanúságok kanonikusként elfogadott szövege valóságteremtővé és -alakítóvá vált a számukra. Brueggemann tulajdonképpen a Szentírás referencialitásának mai korban való elfogadhatóságát akarja elősegíteni.³⁵ Javasata értelmében – a leellenőrizhetően nyilatkozó tudományos szövegekkel és a köznapi beszéddel összevetve – nem lehet jogos kifogásolhatósága a Biblia szövege hitelességének, mivel az is a valóságot közli, alakítja mindazok számára, akik e szöveg intertextualitásában élnek.³⁶ Hitelessége nem attól függ, hogy szó szerint megfelel-e a szöveg mögött empirikusan leellenőrizhető valóságnak vagy sem, hanem a tanúságtétel által felmutatott valóság maga válik hitelessé.

Breward S. Childs

A per-metafora hermeneutikai modelljére vonatkozóan Childsnek közvetett kritikáiról szólhatunk. Először azért, mert az ő bibliai teológiája³⁷ megelőzte Brueggemann művének megjelenését. Lindbecknek a vallásról való kulturális-nyelvi megközelítése³⁸ ismeretében Childs központi vonásként emeli ki az „intratextualitás” hangsúlyozását. Az erről írottak Brueggemann gondolataira emlékeztetnek. Az intratextuális teológia szerint – olvassuk Childs bemutatásában – a szöveg jelentése nem függ a külső referenciális leellenőrizhetőségtől, hanem a Szentírás jelentése csakis a szövegbelső vonatkozásokban értendő.

³⁵ Izrael számára Jahve esküje mondja el az igazat a valóságról – ma is ez az egyetlen lehetőség: teljes bizonyosság a tanúságok alapján – írja Brueggemann; lásd i. m., 226k.

³⁶ Noha Brueggemann jelzi azt is, hogy az Ószövetség valóságslátása problematikus mind a realisztikus történelem, mind némely teológiai irány számára; uő: *Az Ószövetség teológiája*. 97k. Ricoeur elméletének viszont kiváló szemléltetésül szolgál a sláger, a reklám, az ideológiai beszéd hatóereje az emberek bizonyos csoportjainak gondolkodására; vö. MÁTHÉ-FARKAS Zoltán (2009): Kísérlet a prédikációnak nyitott műként való megalkotására, In: *Református Szemle*. 102, 1. 37–84. 40k, 50. Lehet-e azt mondani, hogy az említettek befolyásoló hatását a bizonyos fokú verifikálhatóság segíti (ti. az, hogy „ideleenn valókról” szólnak)?

³⁷ CHILDS, Brevard Springs (1993): *Biblical Theology of the Old and New Testaments. Theological Reflection on the Christian Bible*. Minneapolis, Fortress Press.

³⁸ Lásd: LINDBECK, George A. (1984): *A Nature of Doctrine: Religion and Theology in Postliberal Age*. Philadelphia, The Westminster Press. 32–40.

A szent szöveg világa képes újraírni a realitást, magába vonja a világot, és a hívó közösségeknek önmagukat értelmező útmutatójává válik; olyan kulturális vagy nyelvi keretet teremt meg, amely élet- és gondolatalkító funkcióval bír. A szöveg megteremt a maga világát, amelybe belevonódik az olvasó.³⁹ Childs elutasítja ezt a javaslatot, mivel szerinte ez esetben akár fiktív világról is beszélhetünk, ami viszont nem felel meg a Biblia egyházban való funkciójának. Szerinte ugyanis arról van szó, hogy Isten igéje hatol be a világba és átalakítja azt. Karl Barthra hivatkozva írja, hogy a Biblia Istenről mint a szövegen kívüli realitásról tanúskodik, és ez utóbbival, tudniillik Jézus Krisztussal szembeül az olvasó.⁴⁰

Az említettekre vonatkozóan egyrészt azt kell megjegyezni, hogy Brueggemann megközelítése ezen a ponton rokonságot mutat a Lindbeck által írottakkal:⁴¹ ő úgy fogalmaz, hogy a szöveg retorikai eljárása az egyetlen és eleven módon történő közvetítése Jahvénak.⁴² Másrészt pedig, ha igaz, hogy a szövegek irányítják a realitásról való felfogásunkat, akkor a „szövegalkotta” értelmező metanarratíva határozza meg, hogy mit nevezünk fikciónak vagy valóságnak.⁴³ Továbbá: a bibliai szöveg világába való bevonódással és az ontológiai valóság megtapasztalásával már nem a „fikció” világában marad az olvasó, hanem az így megtalált „Referens” „kihatását” érzékeli az addigi realitásra; vagy: „ami van» (valóság), abból származik, ami »mondva van» (tanúságtétel). A tanúságtétel irányítja a valóságot, és döntést tesz egy bizonyos fajta valóságról, amely egyaránt lehetséges és kikerülhetetlen.”⁴⁴

³⁹ Vö. LINDBECK, i. m., 81, 117. Az utalt mű szerzője arról is szól, hogy valamely szépirodalmi művet az intratextualitása mentén értelmezünk, azaz szövegkülső referensekre való hivatkozás nélkül. Az olvasók pedig e művek által adott lencséken át látják a világot. Ennek mentén pedig megfogalmazódik az is, hogy az intratextuális teológia a bibliai keretben írja újra a valóságot. Lásd uo., 116–118.

⁴⁰ CHILDS: i. m., 21k. – Vö. BRUEGGEMANN: i. m., 120k.

⁴¹ A szövegek intratextuális vizsgálatára tett javaslatában egyetért Lindbeckkel; lásd uo., 120.

⁴² Uo., 696. A Biblia pedig a „közösség által létrehozott alkotás, és a forrás, amely fejleszti és táplálja a közösséget.” Továbbá a vallásos valóságot a közösségi gyakorlat hozza létre, vagyis Jahvét a közösségi gyakorlat közvetíti Izraelben – teszi hozzá a szerző, ugyancsak Lindbeck nyomán. Uo., 697k.

⁴³ A különböző metanarratívák mindegyike olyan hermeneutikai kört teremt a benne élők számára, amely meghatároz világnézetet, de tudományos kutatási eszközöket, módszereket is. Eképpen az illető metanarratíva az őt elfogadók számára intertextualitást hoz létre, amely révén a benne és vele élők értik az odavonatkozó kifejezéseket, képes beszédet, utalásokat-célzásokat.

⁴⁴ BRUEGGEMANN: i. m., 905.

Childs Brueggemann ószövetség-teológiai művéről szóló írásában a hermeneutikai modellnek ismét egy közvetett kritikáját találjuk. Ebben véleményt fogalmaz a per-metafora referenciális vonatkozásáról is, azzal vádolva az amerikai kutatót, hogy amikor ő az ellentanúság szövegeit önálló hangként kezeli, akkor semmibe veszi azoknak a kánonban rögzült értelmezését.⁴⁵ Childs-nak adott válaszában Brueggemann elmondja, hogy ő törekedett a szövegeket önmaguk feltételei szerint olvasni – az ellentanúság pedig ekként mint egy „keresztteológiának” tekinthető, amelyben az egyházi közösségek az Isten általi elhagyatottság tapasztalatát fogalmazzák meg. Ezt a hívő egyház által megélt valóságot pedig komolyan kell venni, nem cenzúrázható az semmiféle átfogóbb szemlélettel.⁴⁶ Tehát: a szövegeknek az önmaguk feltételei szerint való olvasása számol a retorika jelentőségével a valóságról való közlést illetően.

James Barr alapos kritikájában egyenesen inkvizíciós törvényszéknek tekinti azt a bíróságot, amelynek *el kell fogadnia* a tanúságtételt, és az evidenciák figyelembe vétele nélkül hoz ítéletet, ezért kifogásolja a per-metaforát, amely mentén Brueggemann eltekint a történeti kérdésektől.⁴⁷ Kimerítően taglalja, nehezményezi és csípős kritikával értékeli a szerző történetkritikáról megfogalmazott véleményeit; és összehasonlítva őt Childsszal, utóbbit a történetiségvonalhoz közelállóbbnak minősíti.⁴⁸ A retorika kérdéskörét tárgyalva elismeri, hogy ez részben a szövegekre való jobb odafigyelésre indít – az ismert fő ószövetség-teológiai művek között pedig Brueggemann a legnagyobb mértékben teszi ezt. Viszont emlékezteti a szerzőt az *It's only rhetoric* szólás pejoratív értelmére is.⁴⁹ Úgy látja, hogy Brueggemann elhanyagolja a kánon kérdéskörét.⁵⁰ Felrója az amerikai kutatónak azt, hogy nem mutat fel mások által alkalmazható módszert.⁵¹

Barr észrevételeivel szemben a következők fogalmazhatók meg:

A per-metafora olyan helyzetet körvonalaz, amikor nincsenek tárgyi bizonyítékok. Kétségtelenül evidenciának tekinthető minden tudományos eredmény, közöttük a

⁴⁵ *A Review by Brevard S. Childs and a Response*, 172–174.

⁴⁶ Uo., 177.

⁴⁷ BARR, James (1999): Brueggemann, In: uő: *The Concept of Biblical Theology. An Old Testament Perspective*. London, SCM Press. 541–562. 548k. (kiemelés a szerzőtől).

⁴⁸ Uo., 545, 553–562.

⁴⁹ Uo., 544, 547.

⁵⁰ Uo., 550k.

⁵¹ Uo., 557k.

történetiek is, de egy műalkotás esetében a jelentést elsősorban a szöveg poétikája (ti. a tanúvallomás mikéntje) teremti-alakítja, nem a szövegkülső vonatkozások. Például egy film üzenetét nem a werkfilm alapján tudjuk körvonalazni, hanem az alkotás megformáltsága alapján. Mindaz, ami „evidencia”, amit tudunk a keletkezés idején meglévő kognitív környezetről segít, sőt ellenőriz abban, hogy mit láthassunk meg és mit nem a vizsgált műben, azaz megvéd a félreértelmezéstől, de a szöveg jelentését a szöveg alkotja meg. A per-metafora annak felismeréséhez-elfogadásához akar elvezetni, hogy a tanúságok alapján ismerjük meg Istent. Mert Istenről nincsenek olyan evidenciáink, amelyek az empirikus igazolást segítenék elő. A történeti adatok önmaguktól nem képesek Isten valóságának evidenciái lenni – ilyenekként csakis az Isten-hívő metanarratíva kontextusában szolgálnak, azon kívül más hermeneutikák szerint értelmeződnek.⁵² Ki kell mondanunk tehát, hogy egyedül az Istenről szóló és elfogadott, azaz igaznak ítélt tanúságtételre – a kanonizált szövegre vagyunk utalva.⁵³ Ezért fontos a jelentésalkotás mikéntjére figyelniük.

Brueggemann nem szól a kánonról – észrevételezi Barr. Ez igaz, viszont a per-metafora modellje nyitott erre a kérdésre. Ennek nyomán vázolhatjuk a következőket: A perben elhangzik a tanúságtétel, amelyet a bíró ítélete elutasíthat vagy elfogadhat. Tanúságtétel a bibliai szöveg, amely a szerzője (a tanú) megfogalmazása szerint alakult úgy, ahogyan alakult. A bírónak pedig tekinthető a mindenkori, tanúságtételt hallgató közösség, egyén. Az ő tanúságot elfogadó ítélete teszi valósággá, az igazság mértékévé – kánonná – a szöveget, amely így a közösség/egyéni életének irányítójává lesz.

⁵² Vö.: Boia, aki szerint „... valójában a »tények« maguk is történelmi alkotások, amelyeket sokkal tágabb történelmi közegekből vont el a történész és állított ugyancsak maga alkotta magyarázó vázlatba. [új bekezdés] Meg kell értenünk, hogy *nincsen objektív történelem*, s nemcsak hogy nincsen, de nem is lehet.” BOIA, Lucian (1997): *Történelem és mítosz a román köztudatban* (Eredeti cím: *Istorie și mit în conștiința românească*). Ford. András János. Kriterion, Bukarest – Kolozsvár, 1999. 6 (kiemelés a szerzőtől). Ha a bibliai történelemszemléletre tekintünk, akkor egyetérthetünk Hodossy-Takács Előddel, aki *A bírák könyvére* vonatkozóan ezt írja: „[...] a bibliai elbeszélő kreatív író, nem pedig egyszerű adatrögzítő. A szerző még tévedéseivel együtt sem hamisítja meg a múltat, hanem értelmezhetővé teszi azt. A bibliai szövegek nem egyszerűen egymás mellé másolt történetek, hanem tudatos kompozíciók, amelyekben mindig tetten érhetők teológiai szempontok is.” Ld. HODOSSY-TAKÁCS, Előd (2016): *A túlélés kora. A bírák könyve magyarázata igehirdetési vázlatokkal*. Budapest, Kálvin Kiadó. 27.

⁵³ Vö. idevonatkozóan BRUEGGEMANN: i. m., 907–914.

A módszert illetően pedig elmondható, hogy Brueggemann ószövetség-teológiai modellje a szövegvizsgálat olyan irányára igazít, amely szövegközpontú, de oly módon, hogy a szöveg megalkotottságát a szerző szándékának általunk elérhető legközvetlenebb kifejezéseként értékeli, és ennek tudomásulvételével értelmezi a rendelkezésre álló szöveganyagot.

John S. Bergsma nem szól kifejezetten a per-metafora jelentőségéről a referencialitás értelmezésére vonatkozóan, de kitér a retorikának a Brueggemann érvelésében elfoglalt fontos helyére, tudniillik arra, hogy a retorikának szerepe van Jahve realitásának megalkotásában⁵⁴ (lásd a tanú beszédmódja milyenségének lényeges voltát!). „A szavak konstruálják a valóságot. Azok alkotják, alakítják, mintázzák és értelmezik az életet, a humánomot és még Istent is” – fogalmaz a kritikus. Bergsma ezután következteléssel vádolja Brueggemannt, mivel ő Jahvéról úgy szól, mint akinek az idegen istenekkel szemben „szubsztanciája” van.⁵⁵ Továbbá megállapítja azt is, hogy amennyiben a retorika és a retorika gyakorlata hozza létre Jahvét, akkor az ő világban léte is ettől függ – ez pedig hatalmas felelősséget ró az egyházi közösségekre. Egyébként pedig, ez a megközelítés a világegyetem Teremtőjét Izrael retorikai gyakorlatának teremtményévé teszi.⁵⁶ Bergsma így azt is problematikusnak látja, hogy amennyiben az elhangzott tanúságot némelyek nem tekintik igaznak, annyiban nincs ontológia, tehát Jahve nem létezik – a tanúságot elfogadó közösségen kívül. Ha pedig pluralizmusról beszélünk, akkor nincs semmiféle olyan normatív kritérium, amely alapján igazat lehetne adni a tanúságnak.⁵⁷ A kritikus szerint a történeti és ontológiai megközelítések haszna az, hogy ezek elérhetőek-elfogadhatóak a teljes emberiség számára, ennél fogva a párbeszéd alapját képezik a különféle értelmező közösségek között.⁵⁸ Összefoglalásában végül azt állapítja meg Brueggemannról, hogy megkísérelte dekonstruálni az egyház és az akadémia autoritását, de nem állított fel az Ószövetség alapuló normatív teológiai állításokat támogató struktúráját.⁵⁹

⁵⁴ BERGSMA: i. m., 109.

⁵⁵ Uo., 119/51. jegyzet; lásd BRUEGGEMANN: i. m., 188.

⁵⁶ BERGSMA: i. m., 117–120. 134.

⁵⁷ Uo., 127k.

⁵⁸ Uo., 129.

⁵⁹ Uo., 135.

Mindezekkel szemben elmondható, hogy amennyiben az Ige egyházának tekintjük magunkat, szabad nekünk arra figyelni, hogy mire képes a nyelv és miként alakítja az a valóságról való gondolkodásunkat. Brueggemann az egyház alapjaira tekint – minden a tanúskodástól indul, és ide vezethetők vissza az intézményes, a testet öltött tanúságok is. Úgy vélem, hogy Brueggemannak igaza van a tanúskodás felelősségének hangsúlyozásában, amit alátámasztanak a Szentírásban olvashatók is: az ember Isten képmás-hasonlatossága a teremtett világban, Izraelnek, az egyháznak tanúskodnia kell a világban (lásd Gen 1,26; Ézs 43,10; Mt 28,19, vö. Mt 5,14–16). A történetkritika és az ontológia hasznáról el kell mondani azt, hogy nem ezek eredményei fognak hitre vezetni, hanem a tanúságtételt az egyén és közösség számára valósággá tevő Szentlélek. Istent csakis az Ige tanúságtétele alapján ismerhetjük meg. A Szentírás retorikájára való odafigyelés segít megérteni a „tanút”, segít megérteni azt, amit ő elmond a maga Isten-élményéről. Az amerikai kutató a tulajdonképpenre mutat rá akkor, amikor rádöbrent arra, hogy minden ott kezdődik: halljuk a tanúságtételt – ha azt elfogadjuk, akkor találkozunk az „ontológiai valósággal”, Istennel, ő pedig autoritást ad minden kijelentésnek. Ha Brueggemann állítólag nem is mutat fel olyan struktúrát, aminek feladata a teológiai megállapítások normativitását biztosítani, a per-metafora által mégis ez történik: az egyház és a világ egyedül csak a kijelentés alapján ismerheti meg Istent.

Paul D. Hanson az amerikai kutató Ószövetség-teológiájáról írva úgy fogalmaz, hogy Brueggemann amikor az állítja, hogy Isten csakis a szövegben van,⁶⁰ akkor egy olyan retorikai megközelítést vállal fel, amely elutasítja a szövegek történeti kontextusára való odafigyelést, valamint tagadja az isteni realitásnak a bibliai szövegben való testet öltésein kívüli aspektusait, és nehezményezi a szerzőnek a történetkritikai és ontológiai megközelítésekhez való viszonyulását.⁶¹ A történetkritika fontosságának hangsúlyozását követően viszont azt is megállapítja, hogy a bibliai teológia elsődleges alapja Izrael hitvallásos tanúságtétele, a történeti kutatás eredményei pedig csak segítenek e tanúságtétel világosabb, mélyebb, pontosabb megértésében.⁶² Hanson előbbi véleményével szemben elmondható, hogy az isteni realitásnak a bibliai szövegen kívüli aspektusai nem tartoznak a valóság empirikusan leellenőrizhető oldalához. A tanúságtétel szövege az egyetlen

⁶⁰ Vö. BRUEGGEMANN: i. m., 39.

⁶¹ HANSON, D. Paul: i. m. (ld. 27. jegyzetet!) 67, 2. 447–459. 448k.

⁶² Uo., 452.

„kézzelfogható” aspektus – csak az látja meg Istent, aki hitelt ad a tanúságnak és bevonódik az általa megmutatott valóságba. A kritikus utóbbi megfogalmazásával viszont messzemenően egyet lehet érteni.

Jon D. Levenson Brueggemann posztmodernitását vizsgálva szól az ószövetségi tanúságtételnek általa bemutatott jelentőségéről. Noha, az Ószövetség-teológus arról értekezik, hogy a Héber Biblia metanarratívájának egy posztmodern pluralista hermeneutikai kontextusba kell belemennie,⁶³ mégis olyasvalamiről van szó, ami a kapitalista piachoz hasonlít: ebben a rivális értelmezések konfliktusban és versenyben vannak mindaddig, amíg egyikőjük győztes lesz; Brueggemann szerint ez pedig az Ószövetség metanarratívája lesz – állítja Levenson. Viszont a valódi pluralizmusban nincs oly alapvető igazság, amelyhez képest egyik vagy másik vélemény igaznak bizonyulhatna: minek alapján lehetne dönteni, hogy melyik értelmezés nyeri meg a konfliktust? – kérdez tovább a kritikát megfogalmazó szerző. Úgy látja, hogy egyrészt nem minden interpretáció kap helyet Brueggemann „hermeneutikai asztalánál”, másrészt pedig a meghatározó normától való elfordulással annak megállapítása nyitott folyamatára való fókuszálás történik a vizsgált ószövetség-teológiai műben. Ez az eljárás viszont megkérdőjelezi Brueggemann valódi posztmodernitását.⁶⁴ El kell ismerni Levenson észrevételeinek helytállóságát a valódi pluralista értelmezési helyzetre vonatkozóan. Az ő nyomán ismerhetjük fel Brueggemann elfogultságát, amellyel ő a bibliai tanúságtétel győzelmében hisz. Noha a per-metaphora látszólag csak a szó erejére bízta az ítélethozatalt, a kanonizációt, a Jahvéról való tanúság érvényesülésének feltételezése arról szól, hogy Brueggemann igenis ontológiai talajon állva számol a helyes „ítélethozatal” lehetőségével – ezáltal pedig ő is tulajdonképpen ugyanazon az oldalon áll, mint kritikusai: „bent levőként” keresi az ószövetség teológiájának kortárs vizsgálata módját.

Patricia A. Sharbaugh értekezésében (2008) megvizsgálja azt, hogy Walter Brueggemann Ószövetség-teológiája miként találkozik Jürgen Moltmann és Jon Sobrino keresztteológiájával. Tárgyalását Brueggemann művének vizsgálatával kezdi. Ennek során ő is a törvényszék képét a könyv anyagát rendező metaforának tekinti. A tanúságokról

⁶³ Vö. BRUEGGEMANN: i. m., 859k.

⁶⁴ LEVENSON, Jon D. (2000): Is Brueggemann Really a Pluralist?, In: *Harvard Theological Review*. 93, 3. 265–294. 267–269.

szólva megjegyzi, hogy noha négyféle tanúságtétel van megkülönböztetve, ezek nem különíthetők el, és nincsenek is szigorúan elkülönítve a tárgyalás során.⁶⁵

A szerző megállapítja, hogy a Brueggemann teológiai műve elleni kritikák meg-egyeznek abban, hogy ő elutasítja a „szöveg mögötti” kérdéseket (amelyek közé tartozik a történeti vonatkozások vizsgálata is). Sharbaugh kijelenti, hogy az erős kritikákat az amerikai kutató eredeti megközelítése váltja ki – a kritikák a retorikára fókuszáló módszertana miatt keletkeztek. Megfogalmazza azt is, hogy a retorikára történő fókuszálás a szöveget állítja a figyelem központjába, ez azonban nem jelenti a szöveg mögötti valóság elutasítását, hanem Brueggemann arra emlékeztet, hogy a szöveg mögötti valóság nem ismerhető meg teljesen, ami pedig megismerhető, az csak a retorika révén lehetséges.⁶⁶

Az értekezés szerzője jól érzékeli, hogy a törvényszék-metaforának az oka a retorika, amely a realitáshoz vezet. Az igazság keresése a tanúk bizonyágtételei, a versengő valóság-verziók révén történik – a valóság a tanúság elfogadásától vagy elutasításától függ. Brueggemann véleményére hivatkozik, aki szerint az Ószövetség Istenről szóló állításai nem a pozitivista értelemben vett történelmen vagy ontológián alapulnak, hanem a teológiai állítások retorikailag fejeződnek ki.⁶⁷ Sharbaugh jelzi, hogy a per-metafora nem alkalmas Brueggemann teológiai elképzeléseinek maradéktalan leképezésére, mivel egy törvényszéki tárgyaláson általában elfogadott az, hogy némely tanúságtétel lehet helytelen, félrevezető, hamis; az igazsághoz pedig csakis ezen verziók kiszűrésével lehet eljutni. Brueggemann viszont elfogadja mindenik tanúság igaz voltát, ennél fogva számára azok dialektikus összekapcsolódásában válik nyilvánvalóvá Izrael Istene.⁶⁸

Sharbaugh utóbbi észrevételének fényében ismét szükséges a per-metafora „szöveg-belső” és „szövegkülső” alkalmazásának a megkülönböztetése. A tárgyalt Ószövetség-teoló-

⁶⁵ SHARBAUGH, Patricia A.: *Uncovering the Roots of the Crucified God: How Walter Brueggemann's Old Testament Theology Challenges and Contributes to Jürgen Moltmann's and Jon Sobrino's Interpretations of the Cross*. Doctoral dissertation, Duquesne University, 1009. Forrás: <https://dsc.duq.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2194&context=etd> (utolsó megtekintés dátuma: 2020. június 19.).

⁶⁶ Lásd a *Brueggemann módszertanának erősségei és gyengeségei* [*Strengths and Weaknesses of Brueggemann's Methodology*] c. alfejezet egészét uo., 37–43. Sharbaugh BRUEGGEMANN: i. m., 80–102 oldala-
kon olvashatókra utal.

⁶⁷ Uo., 24k.

⁶⁸ Vö. BRUEGGEMANN: i. m., 11k.

gia módszertani modelljeként valóban sajátos a tanúságok értékelésének hiánya, azok dialektikus fenntartásának szándéka – ily módon körvonalazható az alaptanúság, az ellentanúság és a kéretlen tanúság. Viszont a referencialitás modelljeként mégiscsak az érvényes, amire Levenson mint Brueggemann elégtelen pluralizmusára-posztmodernítésára hívja fel a figyelmet, tudniillik hogy van egy egyetlen igaz tanúságtétel, amelyik a győztes lesz a sokféle hang között.⁶⁹ Ilyenként pedig a valós tárgyalási helyzet leképezése a per-metaphora.

Eep Talstra

Az Istenről való szövegek jelentőségének modellezéséhez *Eep Talstra* nem a per metaforáját látja megfelelőnek, hanem a színházét. A perhelyzetben a valaki (jelen esetben: Isten) felett való ítélkezés mozzanatát körvonalazza, ezért így fogalmaz: „A szövegek nem törvényszéket alkotnak, hanem inkább színházhoz lehetne hasonlítani azokat, ahol különböző színészek összedolgoznak”.⁷⁰ Érvelését illetően azonban megjegyzendő, hogy a per-metaphora nem a szövegek tartalmára-szereplőire vonatkozó fiktív jogi eseményt jelenít meg (amelynek célja Jahve személyének és magatartásának, vagy az Izraelének megítélése-értékelése lenne), hanem a – kanonizációként érthető – valóságmegállapítás dramatizálásául szolgáló metafora. Brueggemann hermeneutikai javaslata azt érzékelteti, hogy *a megtapasztalt valóságról való beszéd retorikája dönti el a kanonizálást* – ebben merül ki a modell „jogi mozzanata”, nem pedig a szereplőkről való döntésben. Továbbá az is felhozható, hogy a színházban előadott dráma „kanonizációja” mindig individuális (azaz függ az egyes nézők kognitív struktúrájától és kognitív környezetétől), viszont a bibliai tanúságtétel elsősorban közösségi jellegű. Itt – a „legelső” tanúságesetet követően – az egyéni kanonizáció (tudniillik a hitre jutás)⁷¹ mindig a maga intertextualitását alakító-megelő közösség valóságmegállapítása után következik, ami a közösség által elfogadott-kanonizált metanarratívába való bevonódást jelenti.

⁶⁹ Lásd fennebb az 59. jegyzetet.

⁷⁰ TALSTRA, Eep (2014): „Azt kapod, amit látsz.” Egy irodalmi hős szenvedélye? (Eredeti cím: “What You See is What You Get.” The Passion of a Literary Character?), In: Balogh Csaba (szerk.): *Testimony, Dispute, Advocacy. Encountering the Theology of Walter Brueggemann. Tanúságtétel, vita, pártfogás. Találkozások Walter Brueggemann teológiájával.* Kolozsvár/ Zoetermeer, Boekencentrum Uitgevers – Exit Kiadó. 89–100. 97.

⁷¹ A hit nem más, mint hajlandóság eme kijelentés világában való létezésre, és e kijelentés beszédének megbízható tanúságként való elfogadása; BRUEGGEMANN: i. m., 873.

Talstra hiányolja Brueggemann világosabb értékelését a tanúskodás teológiája és az intézmények teológiája közötti interakcióról.⁷² A holland kutató arra is rákérdez, hogy elég-e Istent csupán a beszéd alapján keresni – tényleg csak a beszédben van ő jelen?⁷³

Az első kifogásra vonatkozóan el kell ismernünk – mint fennebb is szó esett erről –, hogy a megtestesült tanúságtétel különbözik attól, amelyik a per-metafora összefüggésében látható.⁷⁴ A tárgyalás során viszont kiderül, hogy Brueggemann alapvető folytonosságot lát a tanúskodás és az intézmény között, amint azt a következő megállapításai is igazolják: „A drámai, bírósági tárgyalótermi elhelyezése Izraelnek azzal a felismeréssel folytatódik, hogy »ami van« (*valóság*) valójában abból származik, »ami mondva van« (*tanúságtétel*). A tanúságtétel irányítja a valóságot, és döntést tesz egy bizonyos fajta valóságról, amely egyaránt lehetséges és kikerülhetetlen.”⁷⁵ Az így megalapozott valóság következményeként tekinthetők a gyakorlatok, amelyek „*konkrét megtestesülést* adnak a tanúságtételnek”.⁷⁶ De úgy is fogalmaz a szerző, hogy „A tanúságtétel metaforája nem csak verbális, hanem megtestesült, mint egy életforma.”⁷⁷

A tanúságtétel Istenről való referencialitását illetően pedig elmondható: Brueggemann Barthról szólva írja, hogy a svájci teológus „ismeretelméleti felfordítása” éppen abban állt, hogy az „objektív tudományosságú” történeti kutatással szemben a Biblia teológiai értelmezését állította előtérbe, azzal a megállapítással, hogy a realitás a beszédben gyökerezik. Így Isten realitása is „nem valahol máshol, hanem csak magában a szövegben, a szöveggel, a »szöveg alatt« adatik”.⁷⁸ Nincs a Bibliától független Isten-bizonyítékunk – csak az Egyház, amely ugyancsak a tanúságtétel által lett és lesz. „[...] mindössze a megnyilatkozással

⁷² TALSTRA: i. m., 90k. 100.

⁷³ Uo. 94–96, 100.

⁷⁴ BRUEGGEMANN: i. m., 689.

⁷⁵ Uo., 905.

⁷⁶ Uo., 690 (kiemelés a szerzőtől).

⁷⁷ Uo., 863.

⁷⁸ Uo., 35–41. Brueggemann később megjegyzi azt is, hogy Barth sem mentes az ontológiai szemlélettől, amikor rendszeres teológiai összefüggésben (Jézus, Biblia, proklamáció) láttatja a tanúságként értelmezett szót; lásd uo.,: 872/2. jegyz. Vö. Childsnak hasonló észrevételével Barthról; CHILDS: i. m., 22. Az ígéret ígérőről szólva Brueggemann azt is hozzáteszi, hogy Izrael minden evilági életmegnyilvánulása Isten eme szavaitól függ, viszont a tanúságon kívül nincs rájuk bizonyíték, Izrael csak ezen ígék által meghatározott történeteket mondhat el. Később pedig elmondja, hogy Izrael legtöbbször úgy választott, hogy az esküt tekintette valóságnak, nem a körülményt; lásd uó: i. m., 218, 227.

rendelkezünk – tanúságtételként értendő megnyilatkozással –, és eme megnyilatkozás elégséges, miként az Izrael közössége számára volt” – írja a szerző.⁷⁹ Nem azon kell tehát csodálkoznunk, hogy Izrael miképpen bízhatott egy ilyen gyenge erőforrásban, hanem inkább azon, hogy ez a kijelentés számunkra ma miért tűnik ennyire megbízhatatlannak.⁸⁰ Az 1Kor 15,17-re (*Ha pedig Krisztus nem támadt fel, semmit sem ér a ti hitetek...*) hivatkozva, rámutat arra, hogy Pálnak a feltámadásról szóló prédikációja sem a történeti vagy tudományosan elfogadottnak tekintett, objektív tényeken, hanem a bizonyágtévként tanúságán és a hagyományon alapszik (1Kor 15,3–8).⁸¹ Ami pedig az ontológiai kérdésfeltevést illeti, a per-metafora kontextusában két arra vonatkozó mozzanatot találunk. Egyik az, amikor Brueggemann a tanúságtétel mögötti eredetleges teológiai adatról szól. A másik mozzanatról az elfogadott szövegek által megalapozott metanarratívába való bevonódásnál olvassuk: az ember a tanúságtételtől elérkezik oda, hogy megtapasztalja az ontológiai lényeg valódi világát. Talstra imént idézett kérdésével ezért szembeállíthatjuk Brueggemann kérdését: ha nem csak a szövegben van jelen Isten, akkor hol? Válasza: „[...] az Ószövetség teológiájának Istene mint olyan, ennek a szövegnek a retorikai vállalkozásában, vele és az alatt él, és *sehol máshol, és nem másképpen*”, továbbá „[...] bármi, ami az ontológiára nézve kijelenthető Izrael beszédének a hatáskörében, csak a tanúságtételi kifejezésben és azon keresztül állítható.”⁸² Figyelmeztet arra, hogy ha Jahvét elválasztjuk a szövegtől, a tanúságtól, akkor ő „egy általános ontológia felé van vonva, vagy örökéletű filozófia felé van fordítva, amely felold minden jelentőset és minden érdekeset eme szöveg Istenével kapcsolatosan.”⁸³ Isten tehát a retorika által adatik nekünk, és így létezik a számunkra. A beszéden kívül nincs olyan objektív adott világ, amely által empirikusan leellenőrizhető lenne az a realitás, amiről Izrael bizonyágot tesz. De megállapítható az is, hogy Isten létének empirikus igazolása, evidenciája maga az Egyház, amely – bibliai képpel élve – Krisztus teste, ekként pedig Istent mutatja meg a világnak.

⁷⁹ Uo., 876; lásd erről műve elején is a 93–95. oldalakon.

⁸⁰ BRUEGGEMANN: i. m., 872.

⁸¹ Uo. 862/20. jegyz.

⁸² Uo. 95. 862/21. jegyz. Az általam kiemelt megfogalmazásról elhíhető, hogy zavaró annak, aki „már bevonódott” a szöveg világába, aki már megtapasztalta az ontológiai valóságot. Maga Brueggemann is jelzi, hogy „figyelmesebb” és „körültekintőbb” módon is fogalmazhatott volna a történeti és az ontológiai kérdéseket illetően; uo. 907.

⁸³ Uo. 913.

Összefoglalás

A jelen tanulmányban ismertetett kritikák csak hányadát képezik azoknak, amelyek Brueggemann Ószövetség-teológiájára vonatkoznak. Az amerikai kutató műve számos ponton, több szempontból is kritizálható. Itt azonban csak a per-metafora modellre figyeltem, mivel annak a referencialitásra való vonatkozása emlékeztet arra, hogy hitünk alapja az Istenről szóló tanúságtétel. Olyan tudományos megközelítésre tett javaslat körvonalazható tehát ebből a modellből, amely elsősorban a szövegek jelentésalkotásának mikéntjére figyel. Ebben az esetben pedig nem szabad tartózkodnunk az irodalomtudomány módszereitől – amennyiben nem akarjuk veszni hagyni a szövegben közöltek egy részét... Mert gyakran vita kérdésévé válnak olyan szövegrészetek, amelyek a masszorétáknak ugyan nem voltak feltűnőek, de az emendáció-javaslatok nyomán elvesznek olyan jelentések, amelyeket a szöveg poétikája (a tanú megfogalmazása) hoz létre. Jelen írásban a per metaforájára vonatkozó kritikák érveire figyelve törekedtem felmutatni Brueggemann megközelítésének-javaslatának helyénvalóságát.

Felhasznált irodalom

- AARON, David H. (2001): *Biblical Ambiguities: Metaphor, Semantics and Divine Imagery*. Leiden, Brill.
- ALTER, Robert (2011): *A Biblia versművészete* (Eredeti cím: *The Art of Biblical Poetry*). Ford. Máthé-Farkas Zoltán. Kolozsvár, Exit Kiadó, 2013.
- BARR, James (1999): Brueggemann, In: uő: *The Concept of Biblical Tehology. An Old Testament Perspective*. London, SCM Press. 541–562.
- BERGSMAN, John S. (2000): Useful for the Church? A Critique of Walter Brueggemann's Theology of the Old Testament. In: *Calvin Theological Journal*. 35. 105–135.
- BOIA, Lucian (1997): *Történelem és mítosz a román köztudatban* (Eredeti cím: *Istorie și mit în conștiința românească*). Ford. András János. Bukarest – Kolozsvár, Kriterion, 1999.
- BRUEGGEMANN, Walter (1997): *(Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy, with CD-ROM)* *Az Ószövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás*. Ford. Tunyogi Lehel. Kolozsvár, Exit Kiadó, 2012. (2005): *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy, with CD-ROM*. Minneapolis, Fortress Press.
- CHILDS, Brevard Springs (1993): *Biblical Theology of the Old and New Testaments. Theological Reflection on the Christian Bible*. Minneapolis, Fortress Press.

- HANSON, D. Paul (1999): A New Challenge to Biblical Theology. In: *Journal of the American Academy of Religion*. 67, 2. 447–459.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd (2016): *A túlélés kora. A bírák könyve magyarázata igehirdetési vázlatokkal*. Budapest, Kálvin Kiadó.
- JEREMIAS, Jörg (2015): *Theologie des Alten Testaments*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- LEVENSON, Jon D. (2000): Is Brueggemann Really a Pluralist? In: *Harvard Theological Review*. 93, 3. 265–294.
- LINDBECK, George (1984): *A Nature of Doctrine. Religion and Theology in Postliberal Age*. Philadelphia, Westminster Press.
- MÁTHÉ-FARKAS Zoltán (2009): Kísérlet a prédikációnak nyitott műként való megalkotására, In: *Református Szemle*. 102, 1. 37–84.
- RICOEUR, Paul (1972): A tanúság hermeneutikája (Eredeti cím: L’herméneutique du témoignage). Ford. Szabó István. In: Fabiny Tibor (szerk.): *Ikonológia és műértelmezés*, 3. kötet: *A hermeneutika elmélete*. Szeged, JATEPress, 1998, 185–208.
- (1975a): *Az élő metafora* (Eredeti cím: La métaphore vive). Ford. Földes Györgyi. Budapest, Osiris, 2006.
- (1975b): *Bibliai hermeneutika* (Eredeti cím: Biblical Hermeneutics). Ford. Mártonffy Marcell. In: *Hermeneutikai Füzetek*. 6. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995. 51–146.
- (1981): A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása (Eredeti cím: Toward a Hermeneutics of the Idea of Revelation). Ford. Bogárdi Szabó István. In: *Hermeneutikai füzetek*. 6. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995. 11–50.
- SHARBAUGH, Patricia A.: *Uncovering the Roots of the Crucified God: How Walter Brueggemann’s Old Testament Theology Challenges and Contributes to Jürgen Moltmann’s and Jon Sobrino’s Interpretations of the Cross*. Doctoral dissertation, Duquesne University, 1009. Forrás: <https://dsc.duq.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2194&context=etd> (utolsó megtekintés dátuma: 2020. június 19.).
- TALSTRA, Eep (2014): „Azt kapod, amit láatsz.” Egy irodalmi "hős szenvedélye? (Eredeti cím: “What You See is What You Get.” The Passion of a Literary Character?), In: Balogh Csaba (szerk.): *Testimony, Dispute, Advocacy. Encountering the Theology of Walter Brueggemann. Tanúságtétel, vita, pártfogás. Találkozások Walter Brueggemann teológiájával*. Kolozsvár/Zoetermeer, Boekencentrum Uitgevers – Exit Kiadó. 89–100.
- WALTER Brueggemann’s Theology of the Old Testament: Testimony, Dispute, Advocacy. A Review by Brevard S. Childs and a Response, In: BRUEGGEMANN, Walter: *The Book That Breathes New Life. Scriptural Authority and Biblical Theology*. Minneapolis, Fortress Press, 2011. 171–179.